

il-,  lt-, ilen- FİİLLERİ VE BU FİİLLERDEN TÜRETİLEN KELİMELER ÜZERİNE***İmdat DEMİR*****Öz**

Türkçe, ekler vasıtasıyla sayısız türetmelerin elde edilmesi açısından kavram zenginliğine sahip dillerden biridir. *il-* fiili de böyle bir zenginliğe erişmiş olan fiil köklerindedir. Kelime, kök olarak bugün Anadolu ağzlarında yaşamaktadır. İlk kez Eski Uygurcada tanıklanan *il-* fiilinin hem tarihî hem de yaşayan Türk lehçelerinde işlek bir kullanıma sahip olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte *il-* fiili hem fonetik hem anlam açısından * lt-* ve *ilen-* fiilleriyle benzerlik göstermekte, dolayısıyla bu kelimelerin menşei de bir köke dayanmaktadır. Bu çalışmada Tarihî Türk yazı dillerinden Türkiye Türkçesi ve ağzlarına kadar *il-*, * lt-* ve *ilen-* fiilleriyle ilgili olduğu düşünülen kelimeler üzerinde durulacak, ayrıca tereddütlü kelimeler üzerinde tartışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Türkçe, *il-*, * lt-* ve *ilen-* fiilleri, etimoloji, Tarihî Türk Lehçeleri, Türkiye Türkçesi Ağzları.

ON THE VERBS OF *il-*, * lt-*, *ilen-* AND WORDS DERIVED THESE VERBS**Abstract**

Turkish is one of the languages that have conceptual richness thanks to the ability of acquiring innumerable derivation. Verb *il-* is among the verb stems which has achieved such a richness. The word lives in Anatolian dialects as a stem. Firstly seen in Old Uighur, verb *il-* is known to have a productive use both in historical and in modern Turkish dialects. Besides, this verb shows similarity with * lt-* and *ilen-* verbs with regards to phonetics and semantics, therefore these verbs have their origins in *il-*. This study will dwell on the vocabulary, which are thought to be relevant with *il-*, * lt-* and *ilen-* verbs, until Turkish, among the historical Turkish literary languages, Turkish dialects and will discuss the uncertain vocabulary.

Keywords: Turkish, *il-*, * lt-* and *ilen-* verbs, etymology, historical Turkish Dialects, Turkish dialect.

1. Giriş

Kelimelerin kavram alanı (Aksan, 1999: 40) ilk görüldüğü andan günümüze kadar farklı anlamlara gelerek gelişmekte ve değişmektedir. Bununla birlikte her kelimenin ilişkili olduğu morfolojik aile kapsamı bulunmaktadır. *Morfolojik aile kapsamı* (morphological family size), bir kelimeden (kök~gövde) müteşekkil bütün unsurları içeren kelimeler topluluğudur (Corbett, 2010: 149)¹. Bu çalışma, tarihî Türk lehçelerinden çağdaş Türk lehçeleri ile Türkiye Türkçesi

* Bu çalışma, VII. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu'nda (16-18 Ekim 2014, Elazığ Fırat Üniversitesi) '*il-* Fiili Üzerine' adıyla sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve yeniden eklemeler yapılmış hâlidir.

* Yrd. Doç. Dr.; Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, imdatdemir45@hotmail.com.

¹ Morfolojik aile kapsamı ve bu tür yapıların kullanım sıklığı *vb.* durumlar için de Jong, Shreuder ve Baayen'e (2000) bakılabilir.

ağızlarına kadar *il-*, *el-* ve *ilen* fiillerinin morfolojik aile kapsamını belirlemeye yöneliktir. Buna bağlı olarak söz konusu fiillerden türediği düşünülen kelimelerle ilgili etimolojik denemelere de yer verilecektir.

il- fiili Türkçe Sözlük'te (TS, 2011: 1179) '*hlk.* 'değmek, dokunmak' şeklinde tanımlanmakla birlikte yazı dilinde kullanımdan düşmüş görünmektedir (Özkan, 2014: 195). Öte yandan fiile Anadolu ağızlarında rastlanılmaktadır.

2. Tarihî ve Çağdaş Türk Lehçelerinde *il-* Fiili

İlk kez Eski Uygurcada (EU) tanımlanan *il-* fiilinin hem tarihî hem de çağdaş Türk lehçelerinde işlek bir kullanıma sahip olduğu bilinmektedir. EU'da *il-* fiili, 'basmak, saldırmak, birisinin üzerine atılmak' anlamındadır (Caferoğlu 2011: 93). Öte yandan aynı dönemde kelimenin 'asmak' anlamında *yil-* şekli de görülür (Erdal, 1991: 296; Caferoğlu, 2011: 296). Bununla birlikte *el-* şeklinde yazılan kelime 'yaklaşmak, iletmek' anlamlarında söz konusu dönemde tespit edilir (Caferoğlu, 2011: 71). Divânü Lugatî't-Türk'te (DLT) (Ercilasun, 2014: 87) *il-* fiili *tiken to:nug ildi* 'diken elbise vb. şeyleri çekti' şeklinde geçmekte, bir bakıma kelime 'ilişmek' anlamında kullanılmaktadır. Tarihî Kıpçak metinlerinde *il-* 'değmek, dokunmak, ilişmek; asmak, sarkmak, eğilmek' anlamlarında karşımıza çıkar (Toparlı, 2007: 109; Özyetgin, 2001: 477). Eski Oğuz Türkçesinde (EOT) *il-* fiili 'dokunmak, delip geçmek, ilişmek, tesir etmek, tutulmak, takılmak, bağlamak, batmak, delmek' şeklinde geçer (Tarama Sözlüğü (TaS) 2009: 2064; Arslan Erol, 2008: 293). Çağatay sözlüklerinde de *il-* fiili 'ilişmek, bağlamak' anlamlarında yer alır (Kaçalın, 2011: 226). Çağdaş Türk lehçelerinde kelime *il-* şeklinde Türkmençe ve Yakutçada 'ilmek, iliştmek, bağlamak' anlamlarında kullanılmaktadır. Kelimenin *il-* şekli Azerbaycan, Özbek, Uygur, Kırgız, Kazak Karaçay-Balkar, Karakalpak, Kumuk, Nogay, Oyrot, Tuva lehçelerinde yaşarken, *el-* şekli Tatar, Başkurt lehçelerinde *äl-* şekli Hakasçada görülmektedir (Starostin *vd.*, 2003: 605). Öte yandan Sarı Uygurcada *yelmek* şekli tespit edilmiştir (Gülensoy, 2007: 429). Derleme Sözlüğü'nde (DS), (1974, VII: 2532-2533), *il-* fiili 'dokunmak, değmek' anlamlarında Batı Anadolu ağızlarıyla Samsun, Zonguldak, Tokat bölgelerinde görülür. Kelimenin 'göze takılmak, ilişmek' anlamları Giresun, Yozgat ve Niğde; 'birine sataşmak, çatmak' anlamları Burdur, Bolu, Sivas; 'iltifat etmek' anlamı Isparta; 'eğlenmek' anlamı Denizli; 'çiviye bir şey asmak' anlamı Konya ve 'iki parçayı birbirine dikmek' anlamı Burdur, Giresun bölgelerinde kullanılmaktadır. Bunun yanında *il-* fiili *ilme* şeklinde Gümüşhane'de 'yırtma, parçalama; Uşak'ta 'itme'; Denizli ve Kıbrıs ağızlarında 'dikme' karşılığında kullanılmaktadır (DS, VII: 2532).

Tarihî Türk lehçelerinde *il-* fiilinin yazımıyla ilgili farklı tercihler söz konusudur. Kelimeye yönelik *yil-* *~il-* *~el-* şekillerinden üçünün de EU çalışmalarında okunuşu kelimenin

asıl yazımının hangisi olduğu hususunu zorlaştırmaktadır. İrk Bitig’de *il-* fiili *ilin-* şeklinde yer almakta, ‘(bir yere) takılmak’ anlamında kullanılmaktadır (Tekin, 2013: 25; 33). Ancak kelimenin genelde *il-* şeklinin tercih edilmesi, kelimenin bu şekildeki yazılışını kuvvetlendirmektedir. Gabain (2000: 39), *yil-* şeklindeki /y/ ünsüzünün türeme olduğunu belirtir. Diğer taraftan Şen (2014: 105) *el-* yazımını tercih etmiştir. Bununla birlikte Doerfer (1965: 214) **el-* > *il-* gelişiminin kanıtlanmadığını belirtmektedir. Kaçalın (2011: 225) kelimeyi *il-* şeklinde vermiştir. Tekin (1995: 182) kelimeyi Ana Türkçede kök hecesi birincil uzun ünlü olan kelime kabul eder ki bunu destekler nitelikte Starostin’de (2003: 605) de *il-* fiilinin uzun ünlülü şekli verilir.

il- fiilinin kökenine yönelik değerlendirmelere bakıldığında Gülensoy (2007: 429), kelimenin **il-* < **ī-* şeklinden gelmiş olabileceğini belirtir. Aynı durum Hacıeminoğlu (1992: 26–27) tarafından da dile getirilmiştir. Araştırmacı *il-* ‘bağlamak’, Abuşka sözlüğündeki *iş-* ‘bağlamak’, *in-*; *iş*, *ip* gibi kelimelerin *ī-* fiilinden türediğini öne sürmektedir. Ayrıca araştırmacı (1992: 27), *il-* ile (*il~*)*in-* fiillerinin aynı kökten yapıldığını, *in-* fiili için yukarıdan atılan bir cismin inmesinin toprağa bağlanması [=değmesi] demek olduğunu ifade etmektedir.

Clauson (1972: 133), *il-* ‘inmek’ ve *il-* ‘ilişmek, değmek’ fiillerinde kelime başı ünlülerinin tutarlılık göstermediğini, Kutadgu Bilig’de (KB) ve Çağataycada bu durumun tersine örnekler olduğunu belirtmektedir. DLT yazarı *il-* fiilinin art ünlülü, *il-* fiilinin ön ünlülü telaffuz edilmesi gerektiğini belirtir (Atalay, 1986: I-169). Dankoff (1982, I: 178), *il-* ve *il-* fiillerinin her ikisini de *il-* şeklinde okur. Ercilasun (2014: XV), kelimeyi Atalay gibi okuyarak bu dönemde /l/ sesbiriminin varlığının kabul olunması gerektiğini belirtir. Ancak DLT’de *kuş torka meş için ılınur* ‘Kuş içindeki yem için tuzağa takılır’ örneğinde de görüldüğü gibi *il-* fiilinin burada ‘takılmak, asılmak’ anlamıyla da aktarıldığı görülür (Ercilasun, 2014: 493). Öte yandan Erdal (2004: 54), Eski Türkçede (ET) *il-* ‘inmek’ ve *il-* ‘yakalamak, ilişmek, yapışmak’ kelimelerinin ikisinin de KB’de *il-* şeklinde geçtiğini belirtmektedir. DLT’ye benzer bir durum Çağatayca Abuşka sözlüğünde (= El-lugatu’n-Nevaiyye ve’l-istişhadatu’l-cagata’iyye) geçer. Sözlükte ‘iliştirmek’ anlamında hem *il-* hem de *il-* şekline rastlanmaktadır (Kaçalın, 2011: 225).

2.1. ET Döneminde *il-* Fiiline Dayalı Kelimeler²

2.1.1. EU Dönemi

(*yilig* < (*yil-ig*): EU döneminde *yilig* şekline rastlanan kelime ‘kemikteki yağlı madde’yi kastetmektedir (Caferoğlu, 2011: 296; Gabain, 2000: 482). Kaşgarlı, bu kelimenin Oğuzlarda *ilik*, diğer Türklerde *yilik* şeklinin kullanıldığını belirtmekle birlikte ‘elif ye’den dönmüştür’ demekle /y/ ünsüzünün düştüğünü bildirmektedir (Ercilasun, 2014: 34). Kelimenin EOT’de *ilik*, tarihî Kıpçakçada *yilik* (Toparlı, 2007: 323), Uygurcada *yilik*, Yakutçada *silī*, Tatarca ve Kırgızcada *cilik* şekli görülür (Starostin vd, 2003: 865). Gülensoy (2007: 431), kelimeyi **il-ik* şeklinde ayırırken Tietze (2009: 386) ve Clauson (1972: 927-928) kökene değinmez. Moğolcada kelime *ciluga* şeklinde geçer (Räsänen, 1969: 203). Kelimenin *yil-* fiilinden geldiği açık gibi görünmekle birlikte DLT’de de belirtildiği gibi *ilik* şeklinin ne zamandan beri kullanıldığı kesin değildir. Bununla birlikte *il-* fiilinin ET’den günümüze ‘bağlamak, ilişmek’ anlamları dikkate alındığında ‘kemiği birbirine bağlayan unsur’ olarak yorumlanacağı düşünülebilir. DS’de (VII: 2524), ‘beslenmek, semizleşmek’ anlamında geçen *ilikleş-* şeklinin *ilikten* geldiği anlaşılmaktadır.

ilenmeksiz < *il-en- mek+siz*: Kelime, EU’da ‘ilişiksiz’ anlamındadır (Gabain, 2000: 274). Kelimenin ‘ilgi, ilişki, bağ kurmak’ anlamındaki *il-* fiilinden geldiği açıktır.

ilge- < *il-ge-*: EU’da rastlanan kelime, ‘hücum etmek, saldırmak’ anlamına gelmektedir (Caferoğlu, 2011: 92). Paçacıoğlu (2006: 251), *il* ‘ön, memleket’ ismine *+ge-* ekinin getirilmesiyle türediğini bildirir. Ancak EU’da *il-* fiili ‘basmak, saldırmak, birinin üzerine atılmak’ anlamında zaten kullanılmaktadır (Caferoğlu, 2011: 93). Bu sebepten kelime anlam itibarıyla *il-* fiiline daha yakın durmaktadır. Ayrıca *ilge-* fiili, bu şekliyle DS’de (VII: 2521) ‘ilgilendirmek’ anlamında yaşamaktadır.

ilgek < *il-gek*: ‘Çengel, kanca’ anlamlarına gelen kelime ilk EU’da görülür. Erdal (1991: 391), kelimeyi *il-* fiilinden getirmektedir. Kelime, Clauson’da (1972) geçmez. Aynı şekliyle *ilgek* kelimesi ‘düğme’ anlamında Azerbaycan, Özbek, Yeni Uygur, Kazak ve Kırgız lehçelerinde kullanılmaktadır (Gülensoy, 2007: 431).

ilgü- < *il-gü-*: Erdal (1991: 536), kelimenin EU metinlerinde *ilgü-r-*, *ilgü-n-*, *ilgü-t* şeklinde geçtiğini belirtir. *ilgü-n-* fiili Mani metinlerinde geçer (Erdal, 1991: 602). Erdal (1991: 820), bu kelimedenden türetilmiş olan *ilgündür-* fiilini ‘canlanmak, canlılığı elde etmek’ olarak

² Çalışmada *il-* fiiliyle türetilmiş ya da farklı kullanımlara sahip olan kelimeler ilk hangi dönemde geçtiyse o dönemde ayrıntılı olarak irdelenecek, sonraki dönemlerde kelimeyle ilgili tekrara düşülmeyecektir. Ayrıca sonraki dönemlerde de kullanılan kelimeye yönelik açıklamalar da kelimenin ilk değerlendirildiği yerde verilecektir.

anlamlandırır. Caferoğlu (2011: 92), *ilgün-* fiilini ‘tesir etmek, etkilemek’ olarak açıklar. Öte yandan KB’de *yilgür-*, *yilgü*, *yilgüt-* şeklinde kelime başı /y/’li şekillerinin geçtiği görülür. Clauson (1972: 931), kelimeyi KB’den hareketle *yalıu-* fiiliyle ilişkilendirir. Biz kelimenin ‘etkilemek, tesir etmek’ anlamına gelen *il-* fiilinden elde edildiğini düşünmekteyiz.

(y)*ilig* < *il-ig*: ‘İlgi, alaka’ anlamındaki kelime bu dönemde *ilig~yilig* şekillerinde karşımıza çıkar. Caferoğlu (2011: 92), kelimeyi ‘asılmış, ilişik’ şeklinde anlamlandırır. DS’de (VII: 2524), ‘kardeş’ anlamındaki *ilig* şeklinin bu anlamla ilgisi düşünülebilir. TS’deki *ilgi* şekli bu kelimenin karşılığıdır.

ilgisiz < *il-ig+siz*: ‘İlgisiz, alakasız’ anlamlarındaki kelimenin *ilig*den geldiği açıktır (Erdal, 1991: 189).

ilildür- < *il-il-dür-*: Üç İtigsizler’de ...*kök kalıknıy basasında bar ulatı tigüçi ujik ilildürmiş tutulturmuş erür* (100a.7-8) ‘göğün arkasında bulunan ulatı ve denilen kelime, iki türlü sönmeleri (göğ) bağlamış, tutturmuştur’ (Barutçu Özönder, 1998: 33) şeklinde geçen kelimenin ‘birbirine bağlamak, ilindirmek’ anlamlarında *tutultur-* fiiliyle birlikte ikileme oluşturduğu görülmektedir.

ilim~ yilim ~yelim < *il-im*: ‘Tutkal’ karşılığında kullanılan kelimedir. Bu dönemde kelimenin *yilim yı* ‘sarmaşık otu’ tamlaması kurduğu görülmektedir (Erdal, 1991: 296; Caferoğlu, 2011: 296). Codex Cumanicus’ta (CC) *ilim*, ‘balık ağı’ karşılığında kullanılmaktadır (Grønbech, 1992: 82). DLT’de ‘tutkal’ anlamında *yelim~yilim* şekilleri görülmektedir (Ercilasun, 2014: 388). DS’de (VII: 2525) *ilim* şeklinin ‘erik ve kayısı ağaçlarının çıkardığı zamk’ anlamı EU’dakine benzer kullanımdadır. *yelim* EOT ve Osmanlı dönemi Türkçesinde aynı anlamda kullanılmıştır (TaS, VI: 4500). Öte yandan TaS’ta (VI: 4500), ‘ökse de denilen yapışkan madde’ olarak tanımlanan *yelimkara* (< *il~yèl-im + kara*) birleşigi de bu kelimeyle ilgilidir. Aynı kelimenin DLT’de *yelimle-* türetimliği ‘tüy vb. şeyler yapıştırmak’, *yelimlen-* türetimliği de ‘tutkallanmak, yapışmak’ anlamında kullanılmıştır (Ercilasun, 2014: 487).

ilinçü < *il-ünçü* (Erdal, 1991:288): ‘Eğlence, gezinti’ anlamlarındadır (Caferoğlu, 2011: 92; Hamilton, 1998: 11). Aynı kelimededen müteşekkil *ilinçüle-*, *ilinçülegü*, *ilinçülegülüg* birimlerini de burada zikretmek gerekir (Caferoğlu, 2011: 92; Erdal, 1991: 204; 437).

ilin- <*il-in-* : ‘Yapışmak, asılmak, ilişmek, takılmak’ anlamında kullanılan bir kelimedir (Caferoğlu, 2011: 93). DLT’de ‘esir düşmek, av tuzağına takılmak’ anlamlarındaki (Ercilasun, 2014: 100) kelime, Gabain’de (2000: 274) *ilen-* şeklinde geçer. Kelimeye Ryland nüshası Kur’an Tercümesi’nde *hāzır kılıp ilinmişler* (34: 38) ‘hazır kılıp tutunmuşlar’ şeklinde rastlanmaktadır (Ata, 2004: 86). Orta Türkçe döneminde ‘yaklaşmak, maruz kalmak, birbirine

girmek' (Özyetgin, 2001: 478) ve EOT'de 'ilgilenmek, alaka göstermek, temas etmek, cima etmek, ilişmek' kullanımlarıyla anlam genişlemesine uğramıştır (TaS, III: 2059; Arslan Erol, 2008: 295). Kelimenin ağız alanlarında da buna benzer bir anlamda kullanımı görülür: 'dokunmak, değmek; göze ilişmek (DS, VII: 2526). Öte yandan kelime çağdaş Kıpçak lehçelerinde bu anlamıyla yaşamaktadır (Özyetgin, 2001: 478).

ilintür--ilindür- <il-in-tür-: Caferoğlu (2011: 93), kelimeyi 'astırmak, iliştmek, taktırmak'; Erdal (1991: 820), 'bir kimseye ya da bir şeye dolanmak' şeklinde anlamlandırmıştır. Kelime, CC'de 'bağlamak, raptetmek' anlamlarında geçer (Grønbech, 1992: 83). Fiilin DS'deki (VII: 2525) 'başını dolamak, bela etmek' anlamı, EU'dakiyle örtüşmektedir.

iliş < il-iş: 'Takma, yapışma' anlamında kullanılan kelime (Caferoğlu, 2011: 93), Gabain (2000: 274) tarafından 'ruhi bağ' olarak anlamlandırılmıştır.

ilişlig <il-iş-lig: Clauson (1972: 154), *ilişlig tartışlig* 'onu sürükleyen ve onun üzerine yapışan' şeklinde geçen kelimenin EU'da tespit edildiğini belirtir. Öte yandan araştırmacı kelimenin *il-* filinden geldiğini ifade eder. *ilişlig* sözüne; Erdal (1991), Gabain (2000) ve Caferoğlu'nda (2011) rastlanmaz.

2.1.2. DLT ve KB'de *il-* Fiiline Dayalı Kelimeler

(y)iliklig <(y)il-ig+lig: DLT'de (Ercilasun, 2014: 371) 'ilikli' anlamındadır. DS'de (VII: 2524) 'canlı, kuvvetli' karşılığındaki *ilikli* sözünün DLT'deki kullanımıyla ilgili olduğu açıktır. Öte yandan aynı sözlükte *ilikli büyümek* 'normal, sağlıklı büyümek' sözü de metaforik bir kullanım örneğidir. DLT'deki *yiligsiz* kelimesinin olumsuzudur (Ercilasun, 2014: 59).

iliş- < il-iş-: DLT'de 'birbirine ilişmek, çatışmak, asmakta yardım ve yarış etmek, ısırarak' anlamlarında kullanılmaktadır (Ercilasun, 2014: 94-95). KB'de 'yapışmak' anlamında geçer (Arat, 1999: 251; 1994: 177). EOT'de kelimenin 'oturmak' anlamı kazandığı görülmektedir (Arslan Erol, 2008: 296). Kelime, TS'de (2011: 1176) 'dokunmak, takılmak; elini sürmek, bir şeyin kenarına kısa bir süre için oturmak; karışmak, rahat vermemek, müdahale etmek; değinmek, sözünü etmek' anlamlarında kullanılmaktadır. Bununla birlikte TS'de (2011: 1176) *ilişil-*, *iliştir-*, *iliştiril-* türetilimi de görülür. DS'de (VII: 2528), bunların dışında 'ırza geçmek' anlamı mevcuttur.

iler- < il-er-: DLT'de 'görünür gibi olmak, belirlemek, hayal mayal görünmek' (Ercilasun, 2014: 92) anlamındaki kelimenin *ilert-* şekli de yer alır (Ercilasun, 2014: 525). Clauson (1972: 151), kökenle ilgili bilgi vermez. Paçacıoğlu (2006: 250), *il-er-* şeklinde ayırır.

ilersük ~ ilersik < il-er+sük: DLT’de (Ercilasun, 2014: 78), ‘uçkur, kemer’ anlamında geçen kelime aynı anlamda Tarihî Kıpçakçada da görülür (Toparlı, 2007:109). Clauson (1972: 151), kelimenin kökenine değinmez. Eren (1999: 189), kelimenin –sük ekiyle kurulduğunu belirtmekle yetinir. Erdal (1991: 158) *ilersük* sözünün *il-er+sök* şeklinde çözümlenebileceğini ve *il-* fiiliyle ilişkilendirilebileceğini ileri sürer. *ilersik* şekli DS’de (VII: 2520), ‘don uçkuru’ anlamında yaşamaktadır.

ildür- < il-dür-: KB’de *ildür* (3081) şeklinde geçen kelime ‘indirmek’ anlamındadır (Arat, 1999: 316; 1994: 226). Kelimenin DLT’deki *il-* fiiliyle ilgisi ilk anda kurulabilir. Ancak KB yazarı *il-* fiilini ‘düşmek’ anlamında kullanır ve bu durum DLT’deki kullanımla örtüşmez (Erdal, 2004: 54). Çağataycada da *il-* ve *il-* fiilleri ‘ilişmek’ anlamındadır. EOT’de *iltür-* şekli ‘alıp gitmek, götürmek, batırmak’ kullanımlarıyla anlam genişlemesine uğramıştır (Arslan Erol, 2008: 296).

il(d)rük < il-tür-ük: DLT’de kelime ‘safra ve balgamı söktüren bir ot tohumu, üzerlik; Uç dilinde’ şeklinde tanımlanmıştır (Atalay, 1986, I: 105). Atalay (1986, III: 12), başka yerde geçen kelime için *eldrük* şeklini tercih etmiş, bunun bu şekilde doğru yazılmasının gerektiğini vurgulamıştır. Ancak Dankoff (1984, II: 361; 1985, III: 33) ve Ercilasun (2014: 353) *il(d)rük* yazımını tercih etmişlerdir. Öte yandan Clauson (1972: 131), *ildrük* kelimesini *ildür-* (<*iltür-*) fiiline dayandırmakta, *ildrük* yazımının sorunlu olduğunu bildirmektedir.

ili < il-i: DLT’de (Ercilasun, 2014: 44) *ili kapug* ‘anahtarsız açılan kapalı kapı’ birleşiminde geçen *ili* kelimesinin *il-* fiilinden geldiği açıktır (Clauson, 1972: 126). DS’de (VII: 2522) ‘gelişi güzel dikiş’ anlamında kullanılmaktadır.

ile- < il-e-: KB’de kelime şu beyitte geçer (Arat, 1999: 550; 1994: 397): *el asğı tile me öz asıgıñ tile/ kişi asğıña bakma turma ile* ‘Memleketin faydasını kendi çıkarınla uzlaştır; başkasının çıkarını düşünüp ona bağlanma’ (5536). Beyitteki *ile-* fiili, emir/istek 2. teklik kişi çekiminde gösterilmiş olup ‘bağlanmak’ anlamıyla karşılanmıştır. Buna göre kelime *il-e-* şeklinden gelmiş olmalıdır (Paçacıoğlu, 2006: 250).

2.1.3. Orta Türkçe Döneminde *il-* Fiiline Dayalı Kelimeler

ilgü ~ ilgi < il-gü: Tarihî Kıpçakçada *ilgü* ‘ok nişangâhı’ (Toparlı, 2007: 109) anlamındayken TaS’ta (III: 2057) ‘engel, mania’ karşılığındadır. TS’de (2011: 1174) kelime, ‘iki şey arasında bulunan herhangi bir bağlılık, ilişki, alaka, taalluk, aidiyet’ şeklinde tanımlanır. DS’de (VII: 2521), *ilgi(li)* kelimesinin farklı anlamları şunlardır: ‘çengelli iğne; büyük iğne, ilik, kaba dikiş, paçaya dikilen bağ, yorgan ipliği’. TS’de (2011: 1174), kelimedden *ilgi alanı*, *ilgi çekici* gibi birleşik kelime oluşturulduğu gibi *ilgili*, *ilgisiz*, *ilgisizce*, *ilgisizcesine*, *ilgisizlik*

türetimlikleri yer alır. DS'de (VII: 2522), *ilgi tuğı* 'kundura dikmek için kullanılan tuğ' birleşigi tespit edilmiştir.

ilik* <*il-ik: 'Düğme için kumaşa açılan delik, ilik [düğme]' anlamında ilk olarak tarihî Kıpçakçada rastlanır (Toparlı, 2007: 109). Kelimenin *ilgik*, *ilkik*, *ilkek* şekilleri de görülür (Toparlı, 2007: 110). Gülensoy (2007: 431) *il-gUk*, Tietze (2009: 386), *il-Ik* şelinde çözümler. Kelimenin EU'daki *ilgekle* 'çengel, kanca' ilgisi açıktır. Nitekim Azerbaycan, Özbek, Yeni Uygur, Kazak ve Nogay lehçelerinde *ilgek*, Kumuk ile Karaçay-Balkar lehçelerinde *ilgik* şekli görülür. Tarihî Kıpçakçada *ilikle-* 'iliklemek' (Toparlı, 2007: 109); CC'de *ilikçi* 'düğmeci, gündelikçi' türetimlikleri görülür (Grønbech, 1992: 216). Kelimeyle ilgili TS'de (2011: 1175), *ilikçilik*, *ilikleniş*, *iliklenme(k)*, *ilikleyiş*, *ilikli*, *iliksi*, *iliksiz* türetimlikleri kullanılmaktadır.

DS'de (VII: 2523-4) *ilik(~g)*, 1. 'düğme' 2. 'yaka'; 'iplik bükmeğe yarayan araç' anlamlarında kullanılmaktadır. Öte yandan Tietze (2009: 386), DS'deki (VII: 2523), 'kabak ve fasulyeden uzayan kısımları' anlamındaki kelimeyi Yunancadaki *ilik* şekline bağlamakla birlikte Türkçedeki *ilik* kelimesiyle izah edilebileceğini belirtmektedir. Bizce kelimenin Türkçedeki *ilikle* ilgisi açıktır. Ayrıca DS'de (VII: 2524), *iliklik* 'süs eşyası' şeklini bu bağlamda zikretmek gerekir. DS'deki (VII: 2524), 'isim+ edat' işlevli zarf görevindeki kullanım da *il-* fiiliyle ilgilidir: *Ali tarlayı bundan ilik sen sür.* 'Ali tarlayı bundan sonra sen sür.'

Clauson (1972: 142), *ilig* maddesinde DS'de (VII: 2524) tespit edilen ve 'deve havutundaki ağaçların tarağını birbirine bağlayan ipler' anlamındaki *ilik çeken* birleşigini bu kelimenin çağdaş Türk lehçelerindeki izleri olarak göstermektedir.

ilinti* <*il-inti (Tietze, 2009: 386; Gülensoy, 2007: 432): TaS'ta (III: 2060) 'teğel, ilme' anlamındaki kelime, TS'de (2011: 1176) 'iki şey arasında ilgi, ilişki' olarak tanımlanır. Ayrıca ilgili sözlükte *ilintileme(k)*, *ilintili*, *ilintisiz*, *ilintililik*, *ilintisizlik* türetimlikleri de yer almaktadır. Kelimenin DS'deki (VII: 2526) karşılıkları şu şekildedir: 'iç sıkıntısı; işkil, kuruntu, kaygı; az ilgi; seyrek dikiş, teğel; zayıf arıların balını yemek için saldıran yabancı arı; rüşvet; gördüğü şeyi arsızca isteyen, asalak yaşayan; bağlantı, ilişki; çok az, sızıntı şeklinde akan su; açgözlü.

ilişdür-* (~*iliştir-*) <*il-iş-dür-mek: Dede Korkut Kitabı'nda 'takmak' anlamında kullanılmaktadır (Özçelik, 2005: 854). DS'de (VII: 2527-2528) 'dikmek, hayvanı bir yere gelişigüzel bağlamak, tokat atmak; bir kimseyi bir kimseyle dövüşürmek' anlamları görülür.

ilişikli* (söz) <*il-iş-ik+li: TaS'ta (III: 2061), 'imalı, nükteli söz, iftira' anlamında geçer.

ilişir* <*il-iş-ir: TaS'ta (III: 2061) 'ilişik, alaka' anlamındadır.

ilişken <il-iş-ken: TaS'ta (III: 2061), 'sırnaşık, yapışkan huylu' anlamında kullanılan kelime DS'de (VII: 2527) de 'sırnaşık kimse' anlamında yarar. TS'de (2011: 1176), *ilişkenli* türetimi mevcuttur.

ilme <il-me: TaS'ta (III: 2063) 'teğel, ilmik, düğüm' anlamlarında görülen kelime, DS'de (VII: 2531-2532) 'halı ya da dokuma dokunurken atılan düğüm,ilmek; halıya dokunan renkli iplerin her biri; tarla sürerken sabana takılan taş, kaya vb. şeyler; suyun buzlaşmaya başlamış durumu; diken, zerdali, erik vb. meyvelerin dikeni' anlamlarındadır.

ilmek~ilmik <il-mek: TaS'ta (III: 2064) ve Süheyl ü Nevbahar'da 'ipten halka, kement' anlamında geçmektedir (Dilçin, 1991: 614). Korkmaz (2000: 55), *ilmek* kelimesini kalıplaşma olarak sayar. Diğer çağdaş Türk lehçelerinde de *ilbek, ilmek, yelmek, yılmak* şekilleri 'çengel, düğme' anlamlarında kullanılmaktadır (Starostin vd, 2004: 605; Gülensoy, 2007: 432). TS'de (2011: 1179), *ilmek~ilmik* şekillerinin ikisi de yer almakta olup *ilmikle(n)-, ilmikli, ilmiksiz* türetimleri görülür. DS'de (VII: 2532-2533), kelime 'ebegümeçi; arpa, buğday vb. ürünlerin topraktan yeni çıkan sürgünleri; lif; gülyağı yapılan kazan; insanı oyalayacak, bağlayacak iş, fırsat' anlamlarındadır. Aynı sözlükte *ilmik ilmik* 'parça parça' ikilemesi görülür.

2.1.4. Türkiye Türkçesinde *il-* Fiiliyle Türetilen Kelimeler

ilgilen- <il-gi+len-: TS'de (2011: 1174) kelimedden *ilgileniş, ilgilendir-, ilgilendiriş* türetimlikleri de görülmektedir. TS'deki anlamların dışında kelime DS'de (VII: 2522) 'bağlanmak, iliştilmek; sertleşmek, katılaşmak' anlamlarına gelmektedir.

ilginç <il-gi(n)ç : TS'de (2005: 955) 'ilgi uyandıran, enteresan' anlamındaki kelimeyi Gülensoy (2007: 431), *?il-ik+i-n-ç* şeklinde ayırırken *il-gi+nç* şeklinin yanlış olduğunu belirtir. Korkmaz (2003: 76) bu kelimenin türetiminin yanlış olduğunu ifade eder. Nişanyan *ilgi +Inç* şeklinde tahlil ettiği kelimedeki *+Inç* ekinin işlevinin meçhul olduğunu belirtir (<http://www.nisanyansozluk.com>). Öte yandan Tekin (1997: 300-301), kelimenin *il-* fiiline –GİÇ ekinin ulanmasıyla türetildiğini öne sürer. Ona göre iç sesteki /n/ ünsüzü bir türemedir ve *kılınç, tunç* gibi Türkçe kelimelerde de benzer durum görülür. Ayrıca Tekin, *ilginç* kelimesinin 'dikkat çekici' anlamında Türkmencede var olduğunu da ekler: *bu göynek cuda göze ilginç görner* 'Bu elbise çok göze çarpıcı (Tekin vd, 1995: 374). Aynı kelimedden *ilginçleş-, ilginçlik* kelimeleri türetilmiştir.

ilinek(sel) <il-in-ek(+sel): 'TS'de (2011: 1176) 'bir şeye zorunluluk sonucu bağlı olmayan, onun özünde bulunmayan, rastlantı ile olan nitelik, araz' olarak tanımlanan kelime felsefi bir terim olarak önerilmiştir.

ilişim <il-iş-im: TS'de (2011: 1176) 'link' karşılığındadır.

ilişki < **il-iş-ki**: TS'de (2011: 1176), *ilişkilendirme*, *ilişkili*, *ilişkisiz*, *ilişkisizlik* türetimlikleri bu kelimeyle ilgilidir.

ilişkin < **il-iş-ken**: TS'de (2011: 1176) 'ilgisi, bağı olan' anlamına gelen kelime bugün ayrıca 'isim +A ilişkin' işlevinde kullanılmaktadır.

ilişik < **il-iş-ik**: TS'de (2005: 957) *ilişikli*, *ilişiksiz*, *ilişiksizlik*, *ilişilme*, *ilişilmek* türetimlikleri de görülür. Bununla birlikte DS'de (VII. 2527) *ilişik bırakmak* 'Nişanlanan kıza ilk hediyesini götürmek' sözü geçmektedir.

ilgeç < **il-geç**: 'Edat' karşılığındadır (TS, 2011: 1174). Gülensoy (2007: 431), kelimeyi *il-ge-ç* şeklinde çözümlenmektedir. Ancak bu kullanımın daha çok ekin *süzgeç*, *yüzgeç* örneklerinde de görüldüğü gibi *-GAç* şeklinde ele alınması anlamca daha uygundur (Korkmaz, 2003: 79). DS'de (VII: 2521), *ilgeç* 'çengel, ilgi, ilik, kalemin başlığında olan, cebe takmaya yarayan kısım' anlamlarında kullanılmaktadır.

2.1.5. DS'de *il-* Fiiline Dayalı Kelimeler

ileş- < **il-eş-**: DS'de (VII: 2521) 'sataşmak' anlamındaki kelime, *iliş-* fiiliyle örtüşmektedir. Dolayısıyla *iliş-* > *ileş-* değişimi gerçekleşmiştir.

ilgeşük < **il-ge-ş-ük**: DS'de (VII: 2521) 'ilgi' anlamındadır.

ilgiçli (*iğne*) < **il-giç+li**: *ilgiçliiğne* tamlamasında geçen kelime 'çengelli iğne' anlamındadır (DS, VII: 2521).

ilgik < **il-gik**: 'Düğme iliği' (DS, VII: 2521). Korkmaz'da (2003) böyle bir eke rastlanmamaktadır. Bununla birlikte kelime Kumuk ve Karaçay-Balkarcada aynı anlamda kullanılmaktadır (Gülensoy, 2007: 431; Tavkul, 2000: 228).

ilgile- < **il-gi+le-**: (Gülensoy, 2007: 431): DS'de (VII: 2521-2522) kelime 'iki parçayı birbirine iğreti olarak dikmek, iliştiirmek; gelişigüzel dikmek, teğellemek' anlamlarında geçer.

ilgüdür < ***il-ge/(gü)-t-ür**: DS'de (VII: 2522) 'sezgi, anlayış, duyuş; yırtılan bir şeyin kopmasına az kalmış durumu' şeklinde geçer. Kelimenin anlam alanı bakımından 'bağ, bağlanma' ile ilgisi olduğu açık olmakla birlikte eklerini izah etmek zor görünmektedir. ET'deki *ilge-*, *ilgü-* kullanımları düşünüldüğünde kelimenin *ilgitür* şeklinde türediği söylenebilir.

iliç < **il-iç**: DS'de (VII: 2523) 'uçları koparılan çam ağacı sürgünlerinden akan su; çam kabuğunun altında bulunan tatlımsı, yenilebilir ince tabaka' anlamlarındadır.

ilikli < **il-ik+li**: DS'de (VII: 2524) 'düğmeyle oynanan bir çeşit oyun' anlamındadır. Aynı sözlükte kelimenin 'içten giyilen pamuklu hırka' anlamı da mevcuttur.

ilikcek < **il-ik+cek**: ‘Düğme deliği’ anlamındadır (DS, VII: 2524).

ilikmeç < **il-ik+meç**: ‘Kolay çözülebilen bir çeşit düğüm’ (DS, VII: 2524) anlamındadır. Korkmaz (2003: 94), bu eki fiilden ad türeten ekler içinde değerlendirmeyi uygun bulup *sığırtmaç*, *dilmaç* gibi kelimelerdeki türetmeler için kesin bir şey söylemeyeceğini belirtmektedir. Ercilasun (1973: 87), ekin öncelikle yemek adlarına geldiğini (*bulamaç*, *kavurmaç*...) ve $-mA a\dot{s} > -mA\dot{c}$ kalıplaşmasıyla oluştuğunu; bunun dışındaki *yırtmaç*, *saklamaç*, *germeç* gibi kelimelerin ise $-mA+cA > -mA\dot{c}\sim bA\dot{c}$ kalıplaşmasıyla oluşan eke bağlamanın doğru olduğu görüşündedir. Öte yandan araştırmacı, addan ad yapan örneklerin anolojik olabilme ihtimalini öne sürse de kesin bir şeyin söylenemeyeceğini ifade eder. Buna karşılık *ilikmeç* kelimesindeki $+mA\dot{c}$ eki *dilmaç* örneğindeki gibi bir addan ad türetme işlevinde kullanılmıştır.

ilikmek < **il-ik+mek**: ‘Parmak eklemleri’ ve ‘kolay çözülebilir düğüm’ (DS, VII: 2524). ET’deki *köküzmek* ‘göğüs zırhı’, *kekmek* ‘sıkıntılı’, *başmak* ‘ayakkabı’ gibi kelimeler de bu ek vasıtasıyla türetilmiştir (Erdal, 1991: 110).

ilikment < **il-ik+men(t)**: ‘Koyun ve kuzuların kuyruklarının dibindeki sert kısım’ (DS, VII: 2525). Bizce sondaki $+t$, pekiştirme ekidir.

ili- < **il-i-?**: ‘İlmek yapmak; bağlamak’ (DS, VII: 2525). Kök ile ek arasındaki $-i$ şeklinin bir ek mi geçiş ünlüsü mü olduğuna dair kesin bir şey söylemek zordur. Öte yandan KB’deki *ile-* ‘bağlanmak’ fiiliyle ilgisi göz önünde bulundurulduğunda kelimenin *il-e-mek* şeklinden geldiği düşünülebilir.

ilintilen- < **il-inti+ len-**: ‘Meraklanmak, ilgi duymak’ (DS, VII: 2526).

ilintilik < **il-inti+lik**: ‘Asalıklık’ (DS, VII: 2526).

ilişgi(k) < **il-iş-gik**: ‘Et sucuğu’ (DS, VII: 2527). Çağbayır (2007: 2145), kelimenin kökünü *üle-ş-~ülüş-* fiillerine dayandırmıştır. Bizce kelime *il-* fiiline dayanır. *il-* veya *iliş-* fiilleri ‘asılmak, bağlamak’ anlamlarına geldiğine göre bağırsağa doldurulan etin birbirine ilişkili şekilde iple bağlanması, ardından kurumması için bir yerde asılı durması bu düşünceyi destekler niteliktedir. Ayrıca DS’de (VII: 2527) *ilişgin*, *ilişgir*, *ilişgü* şekilleri de bu anlamda görülür.

ilişil < **il-iş yıl**: DS’de (VII: 2527) ‘evvelki yıl’ anlamındadır.

ilmece < **il-mece**: ‘Kızamık hastalığı’ (DS, VII: 2532). Korkmaz (2003: 93), $-mAcA$ ekinin hastalık adları yapmada kullanıldığını belirtir (*boğmaca* gibi).

ilmeç < **il-meç**: ‘Düğüm; elbiseyi bollaştırmak için konulan her parça’ (DS, VII: 2532).

ilmeçer << **il-me çert**: DS'de (VII: 2532) 'boyunduruktaki kayışın ucuna takılan eğri demir, çengel; çapraz; kadınların çene altından geçirip başın iki tarafına tutturdıkları boncuk vb. şeylerle süslü ip; çengelli iğne' anlamlarındadır. ET ve EOT'de *çert* 'eşya, küçük parça kırıntı' olarak geçer (Eren, 1999: 86; Çağbayır, 2007: 939). *çerçi* kelimesi de bu kökten türemedir: *çert* +*çi* > *çerçi*. Bizce de *çerçideki* gibi kelime sonundaki /t/ sesbirimi düşmüştür: *ilmeçert* > *ilmeçer*.

ilmeklen- < **il-mek+len-**: 'Süt, yoğurt, çamur gibi sıvı şeylerin üzerinde meydana gelen sert tabaka meydana gelmek' (DS, VII: 2533).

ilmekli < **il-mek+li**: 'Kolay çözülebilen düğüm' (DS, VII: 2533).

ilmele- < **il-me+le-**: 'İlmiklemek' (DS, VII: 2533).

ilmelik < **il-me+lik**: 'Halı dokurken ilmek için hazırlanmış, renkli ve yumuşak, eğrilmiş iplik' (DS, VII: 2533).

ilmen < **il-men**: 'Bağ ve tarladaki çalı, böğürtlen; bir çeşit dikenli ağaç' (DS, VII: 2533). *il-* fiilinin 'asılmak, takılmak' anlamları düşünüldüğünde kelime 'takılan, yırtan, yapışan nesne' olarak yorumlanabilir. DLT'de geçen *tiken tonıg ildi* ifadesiyle ilgili olmalıdır.

ilmeş- < **il-meş**: 'Dolaşmak, karışmak' (DS, VII: 2533). Korkmaz (2003: 129), bu kelimeyi *-maş-* ekiyle türetilen kelimeler bahsinde verir.

ilinçak < **il-in-çak**: 'Küçük çocuk salıncağı' (DS, VII: 2525). Kelime, *salıncağ* gibi *il-in-çak* şeklinde türemiş olmalıdır.

3. *elt-* Fiili

EU'da 'Y harfçevrisinin araştırmacılarca /ı/, /i/ ve /è/ sesbirimlerine karşılık kullanılması bazı kök heceli kelimelerin okunmasını zorlaştırmıştır. Bir kelimedede 'YLYN harfçevrisi *ilin-* şeklinde okunabilirken (Gulcalı, 2013: 80), aynı metinde başka bir yerde 'YLT şekli *elt-* şeklinde aktarılabilmektedir. Aynı durum *ilig/ëlig* 'hükümdar', *ti-/tè-* kelimelerinde de görülebilmektedir. Kökenbilimi ve metinçevriyazı çalışmalarında /i/ ya da kapalı /è/ olarak belirtilen sesbirimlerin ayrı şekillerle gösterilmemesi bu çelişkiyi doğurmaktadır. Kaldı ki aynı çelişki Karahanlıca ve EOT gibi tarihî Türk lehçelerinde kesinlik arz etmemektedir. Bu durum o dönemdeki yazmalarda da standartlaşmış değildir. Bu tür kelimelerin yazımında sesbirim-alt sesbirim (phonem-allophone) karşıtlığına bakmak gerekmektedir. Erdal'da (2004: 51) görülen *elig* 'el', *ëlig* 'elli'; *et-* 'bir ses yaymak', *èt-* 'düzenlemek' kelimelerinde /e/ ve /è/ sesbirimleri fonemiktir.

Kapalı /è/'nin ilk gösterildiği metin Orhun-Yenisey yazıtlarıdır. Gabain (2000: 34), Brahmi yazısıyla yazılan bazı metinlerde de kapalı /è/'nin 'E' harfçevrisiyle gösterildiğini belirtir. Ancak Brahmi yazılarında da ikili yazımlar konusunda tutarsızlıklar görülmektedir (Róna-Tas, 1991: 79). Erdal'ın (2004: 52) verdiği bilgilere göre *elt-* 3, *elt-* 1 kez; *ëşit-* 13, *ëşid-* 2 kez geçmektedir. Ancak /è/ ünlülü yazılan kelimeler, bu istisnaların dışında /e/ ve /i/ ünlüleriyle yazılmaz (Erdal, 2004: 51). Yılmaz (2007), *elt* 'iletmek' fiilini kök hecesi birincil kapalı /è/ ünlüsünü barındıran kelimelerden sayar³.

Bir sesbirimin [a], [e], [è] ve [i] gibi alt sesbirimleri arasında bir anlam ayırt ediciliği söz konusu değildir. Bu bağlamda tarihî metinlere bakıldığında kök hecesi kapalı /è/ olarak nitelendirilebilecek kelimelerin [e], [è] ve [i] şeklindeki yazımları karşımıza çıkmakta ve bunların genellikle fonemik olmadığı görülmektedir. Bu duruma yaşayan ağızlarda da tesadüf edilebilir. Anadolu ağızlarında *de--di--dè-*, şekillerinin üçüne rastlamak mümkündür. Buna karşılık günümüz Anadolu ağızlarında görüldüğü gibi ET'de hatta Ön-Türkçede bu tür alt sesbirimli kök hecedeki komşu seslerin etkili olduğunu düşünmek gerekecektir. Ön-Türkçede */e/ barındıran bir kök heceli kelimenin daraltıcı etkiye sahip /y/ komşuluğunda /è/ olması imkân dâhilindedir (Erdal, 2004: 52). Nitekim *ye- ~yè- ~yi-* şekillerinden hangisinin eskicil olduğuna karar vermek zor durumdur. Ancak burada /y/ ünsüzünün daraltıcılığını dikkate almak lazımdır.

Tarihî metinlerde *elt-* fiilinin değişik varyantlarla yazımı görülür. Tekin'in (2008:31-31; 56-57) 'alıp götürmek' olarak anlamlandırdığı söz konusu kelime bir yerde *elt-* (KT D23), başka bir yerde *ilt-* (BK D19) şeklinde yazılabilmektedir. İyi ve Prens Kötü Prens Öyküsü'nde *ëlit-* (XXXII.6) (Hamilton, 1998: 26), DLT'de *ilet-* (Ercilasun, 2014: 103) şeklinde yazılan kelimenin Kıyasü'l-Enbiyâ'da ألت, الت, الت şekillerinin üçü de geçmektedir (Ata, 1997: XXVI). Bilindiği gibi Nehcü'l-Ferâdis'te kapalı /è/, ے şeklinde gösterilmekle birlikte *elt-* fiilinin yazılışında da bir tutarlılık yoktur (Eckmann, 1997): ألات *elet-*(185.3), أليت *ëlet-* (49.6), ألت *elt-* (103.16). Çağataycada bu tür kelimeler /i/ şekilli olduğu için genellikle kelimenin *ilt-* şekli görülmektedir.

Öte yandan kelimenin *elt--ëlit-* şekillerinden hangisinin ilk olduğu hususu tartışmalıdır. Caluson (1972: 132) kelimenin bir ya da iki heceli mi olduğunun açık olmadığını, ancak *elt-* şeklinin daha eski olabileceğini belirtmektedir. Tekin (2000: 62), *ilt-* fiilinin **ëlit-* şeklinden

³Burada kapalı /è/ ünlüsünün varlığı-yokluğu ya da metinlerdeki okuma tercihi tartışılmayacaktır. Bununla birlikte Türkçede kapalı /è/ ünlüsünün varlığı son yıllarda kabul görmektedir. Azerbaycan Türkçesi ve Anadolu ağızlarında bunun izlerini görmek mümkündür. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için Argunşah'a (2010) bakılabilir.

geldiğini bildirmektedir. Erdal (1991: 599), *yēlt~ēlt* şekillerinin başta *h (> y ~ Ø) olabileceğini ifade eder. Bu durumu destekler nitelikte DS'de (XI: 4277) *yilet-* 'iletmek' örneğine rastlanır. Starostin (2003: 582), Ön Türkçe döneminde kelimeyi **ēl-t-* 'getirmek, taşımak; öncülük etmek, sürmek, göndermek' şeklinden getirir. Kelime Türkmençe, Özbekçe, Karaçay-Balkarca, Kumukça, Sarı Uygurcada *ēlt-*; Uygurcada, Tatarcada Yakutçada *ilt-*; Çuvaşçada *jeş-*, *leş-*; Moğolcada *ilege-* 'göndermek' şekillerinde görülür (Starostin, 2003: 582). Hacıeminoğlu (1992: 29) *ēlt-* fiilini, 'bağlamak' anlamındaki *il-* fiiline dayandırmaktadır.

Gülensoy (2007: 431), *ilet-* fiilinin **īl-* fiilinden gelebileceğini belirtir. Ona göre kelime *il-e-t-* şeklinde ortaya çıkmıştır. Korkmaz (2003: 114), kelimeyi isim köküne bağlar: *il+et-*. Paçacıoğlu (2006: 251), *ile-t-* yapısından getirdiği kelimeyi *ile-* 'ilişmek, indirmek' fiiline dayandırır. Bizce *ilet-* kelimesi, *il-* fiiline dayanmaktadır. Buna en kuvvetli dayanak EU'daki *ēl-* 'yaklaşmak, iletmek' fiilidir. Buna bağlı olarak iki kelime de 'ilişmek, götürmek, hücum etmek, ulaştırmak' anlamlarında kullanılabilir. Öte yandan her iki kelimenin /y-/ şekillerinin görülmesi de buna bir dayanak olarak görülebilir. Kelimenin kaç heceli olduğu hususu muğlak görünmekle birlikte kök hecedeki kapalı /è/ telaffuzunun ortaya çıkışında *ēlit~ilet~elet-* şekillerindeki ikinci hece ünlüsünün tesiri düşünülmelidir. Çünkü Türkçede hece vurgusuzluğundan ötürü orta hece ünlüsü düşer. Dolayısıyla ikinci hecedeki bu olay ilk hece ünlüsünün okunuşunu da etkileyebilir: *īl-et- > ilet- > ēlt~elit-*.

3.1. *ēl-t-* Fiilinden Türetilen Kelimeler

***ēltin-* < *ēl-t-in-*:** EU'da 'sevkedilmek, götürülmek, iletilmek' anlamlarında görülen kelime (Caferoğlu, 2011: 93), Altun Yaruk'ta *bo..sudur erdinig tutsarlar iltinseleler okısarlar* 'bu vaazı, cevheri tutsalar, götürseler, okusalar' (81/ 19-20)' şeklinde geçmektedir (Kaya, 1994: 99).

***ēlteçi* < *ēl-t-teçi*:** EU'da 'sevkedici, bekçi, eşlik eden yanında koşulu olan' anlamındadır (Caferoğlu, 2011: 94).

***ēltiş-* < *ēl-t-iş-*:** 'Münakaşa etmek, itişmek, kavga etmek, sevkedilmek' anlamındaki kelime ilk EU'da tespit edilir (Caferoğlu, 2011: 93). Kelime Kazakçada *ilteş-* şeklinde yaşar (Clauson, 1972: 134). Öte yandan Clauson (1972: 134), kelimeyi *ēlet-* fiilinden getirir. Araştırmacı, *kılı[ka ter]giş kişi birle ēltişiğiçi* sözünü 'onun kişiliği zordur (?) ve diğerleriyle anlaşmazlık(?) içindedir' şeklinde aktarmakla birlikte kelimenin anlamından emin değildir. Erdal (1991: 556), Clauson'un anlamlandırmasını ikna edici bulmaz, ancak daha iyi bir öneriye sahip olmadığını da belirtir. Gabain (2000: 275), kelimeyi 'kavga etmek' şeklinde anlamlandırır.

ġtū <**ġt-ū**: ‘Oraya’ anlamında EU’da görülen kelime Gabain’de (2000: 110) verilmiştir.

ġtgüçi <**ġt-güçi**: KB’de ‘iletken, ulaştırıcı’ anlamında geçen kelime (Arat, 1999: 445), Abuşka Sözlüğü’nde ‘iletici’ anlamındadır (Kaçalın, 2011: 228).

ġtit- < **ġt-it-** : Çağataycada ‘göndermek’ anlamında Babür Divan’ında *kirpik ipini maña ġtitip* (554) dizesinde geçmektedir (Yücel, 1995: 315).

ġetdür-~ġttir- < **elt-tür-**: EOT’de ‘götürmek, göndertmek’ anlamlarında kullanılan kelimenin ettirgenlik işlevinde kullanıldığı görülmektedir (TaS, III: 2054). CC’de şu örnekte görülür: *ġttirsən haçımını* ‘Benim haçımı taşıyorsun’ (Grønbech, 1992: 62).

ġtil- < **ġ(e)t-il-** : ‘Götürülmek’ (TaS, III: 2065).

ġtir-~ġtür- < **elt-ür-**: EU’da ‘iletmek, göndermek, götürmek’ anlamındadır (Caferoğlu, 2011: 94). Altun Yaruk’ta *öz ġtirgülik ed tavar erdini yinçü çeç kaş king uçuz bolur* ‘kendimce götürülecek mal-mülk, eşya, mücevher, inci, tahıl ve değerli taş değersiz olur (412. 8-9)’ (Kaya, 1994: 239). Aynı kelimeye Süheyl ü Nevbahar’da da rastlanır: *Yarın toylar u ġve ġttür bizi / Budur niyeti vü işi vü sözi* (2094) (Dilçin, 1991: 336).

TS’de (2011: 1173-1174), *ġ(e)t-* fiilinden *ileti* ‘mesaj’, *iletiliş*, *iletim*, *iletişim* ‘haberleşme’, *iletken* ‘geçişken’, *iletke* ‘açölçer’ kelimeleri türetilmiştir. Öte yandan *iletişim* kelimesinden *iletişim ağı*, *iletişim araçları*, *iletişim merkezi*, *iletişim ortamı*, *uz iletişim*, *kitle iletişimi*; *iletken* kelimesinden de *iletken damarlar*, *yarı iletken* gibi birleşik kelimeler türetilmiştir.

3.2. DS’de ġt- Fiiline Dayalı Kelimeler

ıldırarak <***ilt-ir-e-**: ‘Götürmek, iletmek’ (DS, VII: 2518). *ġt-* fiiliyle ilgisi anlamından anlaşılıyor.

4. *ilen-* Fiili

TS’de (2011: 1172) ‘Birinin kötü bir duruma düşmesi dileğini gönlünden geçirmek veya açıkça söylemek, beddua etmek’ şeklinde tanımlanan kelime, ilk DLT’de ‘ayıplamak’ anlamında görülür (Ercilasun, 2014: 100). Clauson (1972: 148), kelimenin kökeniyle ilgili bilgi vermezken kelimedeki ‘beddua’ anlamının XVI. yüzyıl Osmanlı Türkçesinde ortaya çıktığını, önceki anlamların muhtemelen ‘ayıplamak’tan ziyade ‘beddua’ anlamına daha yakın olduğunu belirtir. Kelime tarihî Kıpçakçada ‘öfkelenmek’ anlamında görünmekle birlikte çağdaş Kıpçakçada da bu anlamlarda görülür (Özyetgin, 2001: 477). Tietze’de (2009: 384) ve Gülensoy’da (2007: 430) kelimenin kökeniyle ilgili bilgi verilmez. Kelimenin bünyesindeki *-n-*

fiilden-fiil yapım eki dönüşlülük anlamı vermesine karşılık Türkçedeki *ısn-*, *arın-*, *davran-* fiillerindeki gibi kökle iyice kaynaşmış durumdadır. Aynı durum –A- eki için de geçerlidir. Korkmaz (2003: 131), bu tür türetmelerde iki ekin birleşik ek niteliğini kazandırdığını belirtir ve *ilen-* fiilini bu kategoride değerlendirir.

Paçacıoğlu (2006: 250), kelimeyi *ig+le-n-* şeklinden getirir. Ancak DLT’de zaten ‘hastalanmak’ anlamında *iglen-* fiilinin yer aldığını belirtmek gerekir. Fiil öncelikle ‘ayıplamak, kızmak’ anlamlarındadır. Dolayısıyla kelime herkesçe hoş olmayan utanılacak bir durumda söyleneceği için suistimal ile ilgilidir. Karaağaç (2009: 119), **il+e-* şeklinde ele aldığı kelimeyi, ilk anlamı ‘demek, söylemek’ olan *til/tile-* fiiline bağlar. Buna göre *ile-*, *til/tile-* fiilinin bir dal şekli olup sonradan anlam daralmasıyla ‘demek, söylemek > kötü söylemek, ilenmek, beddua etmek’ anlamları kazanmış olmalıdır.

Biz *ilen-* fiilinin *il-* fiiliyle ilgisi olduğunu düşünmekteyiz. *il-* ve *ilen-* fiilleri arasında ilgi üç açıdan kurulabilir. Öncelikle DS’de *ilen-* fiili ‘birine sataşmak’ anlamındadır. Buna bağlı olarak ET’de geçen *el(e)tiş-* fiilinin ‘kavga, münakaşa etmek’ olduğunu hatırlamak gerekir. Özellikle bu kelimeyle ‘saldırmak, batmak’ anlamlı *il-* fiili düşünüldüğünde bizce *il-* fiiliyle *ilen-* fiili birbiriyle bağlantılı olmalıdır.

İkincisi, Anadolu ağızlarında *göz il-* deyimini *nazar değmek* anlamındadır. Bir bakıma, kişinin hasedinin, kıskançlığının göz organıyla ifade edilişi *il-* ‘değmek, batmak’ fiiliyle sağlanmıştır. Hasedin gözle iletilmesi ve gözün iliştiği kişiye kötülük istenmesi gözün *il(en)-*mesiyle mümkündür. *sakınan göze çöp bat-*, *göz bat-*, *göze gir-* deyimlerinde de görüldüğü gibi insanın iç dünyasını gözle dışa yansıtması önemli bir olgudur.

Son olarak DS’de *il-* fiilinden türeyen *ilinti* kelimesi ‘iç sıkıntı’ anlamındadır. Bu anlama yönelik olarak Manisa Sarıgöl ağızlarında tespit edilen şu kullanım oldukça ilgi çekicidir: *va’Tında e’meclini yiyodun va’Tında kaçıp namazını gılyōdun şeyini ediyōdun bi doḡantı ilinti olmuyōdun sen hindi orda bi çocuḡa bi laF_èt o saḡa gēliyō.* ‘(O) vaktinde ekmeğini yiyip vaktinde namazını kılıyordu; her işini yapıyordu; (kimseye) bir zararı olmuyordu ve verdiği bir rahatsızlık yoktu; bir çocuḡuna bir laf et, o laf sana geliyor’ (Demir, 2012: 552). DS’de *dokantı* ve *ilinti* kelimelerinin bu bağlamdaki anlamına rastlanmaz. *ilinti* kelimesi burada ‘bulunduğu ortamda bağlı olduğu kimseye rahatsızlık vermemek’ anlamında, dolayısıyla *il-* fiiliyle bağlı olduğu yer kastedilmekte, *ilin-* ya da *ilen-* fiiliyle dönüşlü olan bir rahatsızlık ima edilmektedir. Nitekim *ilen-* fiili Gabain’de (2000: 57) ‘takılmak, asılmak’ anlamında kullanılmaktadır. Bununla birlikte DS’de (VII: 2526) *ilin-* şeklinin ‘hastalık çekmek; *ilinti* kelimesinin ‘iç sıkıntısı, sevgi ve aşk’ gibi kullanımları *ilen-* fiiliyle de ilgilidir. Ayrıca *il-*

fiiline ulanan –An ekinin dönüşlülük işlevinde olduğu açıktır. Beri taraftan DS’de (VII: 2521) tespit edilen *ileş-* ‘sataşmak, müdahale etmek’ Kıpçakçadaki *ilen-* ‘kızmak, öfkelenmek’ fiilleri arasındaki ilişkinin yadsınamaz bir gerçek olduğunun altını çizmek gerekir. Burada *ilişken* ‘sırnaşık’, *ilişkili söz* ‘iftira’ ifadelerini de değerlendirmek gerekir. Öte yandan Süheyl ü Nevbahar’daki *Ben ol yigide hergiz ilinmedüm/ Hem öldürmedüm eyle kılınmadum* (2443) (Dilçin, 1991: 360) beytinde geçen *ilin-* fiilinin anlamı ‘kötü söylemek, küfretmek’ olarak zikredilmiştir (Arslan Erol, 2008: 294). Kelimeyle ilgili türetilen tek kavram *ilenç* sözüdür:

ilenç < *il-en-ç*: DLT’de ‘bir işte bozukluk çıkınca yapanı utandırma’ (Ercilasun, 2014: 533) şeklinde tanımlanan kelime TS’de (2011: 1171) ‘beddua, kargış’ anlamındadır. Aynı zamanda TS’de (2011: 1171-1172) *ilençli*, *ilençsiz* kelimeleri de yer almaktadır. DS’de (VII: 2519), kelime *ilinç* ‘beddua’ şekli de geçmektedir.

Sonuç

Bu çalışmada *il-* fiilinin ET’den Türkiye Türkçesi ve ağızlarına yönelik morfolojik aile kapsamı haritası çıkarılmaya çalışılmıştır. Buna göre *il-* fiilinden türetilen kelimelerin her dönemde farklı anlamlarda kullanıldığı ve bazılarının somut araç isimleri bazılarının da yeni kavramlar karşıladığı görülmektedir. Köktürkçede *il-* tespit edilememiştir, fakat donuklaşmış sayılabilecek olan *elt-* fiili bu dönemde ‘göndermek, yollamak’ anlamlarında görülmektedir. EU döneminde tespit edilen fiilden kemikteki yağlı madde; çengel, kanca; tutkal, yapışkan gibi nesne adları yapılırken ilgi, alaka, eğlence, ruhi bağ gibi kavramlar karşılanmış, ayrıca (bir şeye) takıl-; iliştir-; bağla-, canlan- anlamlarına gelen fiiller türetilmiştir. Bu anlamlara Karahanlıca döneminde uçkur, kemer; anahtarsız açılan kapı gibi araç ve üzerlik (ot) gibi bitki adlarıyla çatış-, ısır-; belir-, hayal, meyal görün-; indir-, ayıpla- anlamlarında sözler eklenmiştir. Tarihî Kıpçakçada ok nişangâhı ile düğme araç adları ilk defa tespit edilirken EOT döneminde engel, teğel, ipten halka, beddua, sırnaşık ile *ilişkili söz*den imalı, nükteli söz ve iftira kavramları elde edilmiş; (bir yere) tak- fiili kullanılır olmuştur. Türkiye Türkçesinde ise dile otur-, karış-, rahat verme-, değin-, müdahale et-, sözünü et-, sorumluluk yerine getir-, bak-, uğraş-, çelişki bul- gibi yeni anlamlar yerleşirken hayret (enteresan), araz, link gibi kavramlar karşılanmış, edat karşılığı kullanılan dilbilimi terimi de türetilmiştir.

il- fiiliyle ilgili kavram/nesne/fiil adlarının farklılık arz ettiği alan Türkiye Türkçesi ağızları olmuştur. DS’deki verilere göre gelişigüzel dikiş, seyrek dikiş, kabak ve fasulyenin uzayan kısımları, koyun ve kuzuların kuyruk dibindeki sert kısımları, cebe takmaya yarayan kısım, suyun buzlaşmış durumu ve yırtılan şeyin kopmasına az kalmış durumu gibi nesne/kavram özellikleri karşılanmış; tığ, yaka, iplik bükme aracı, pamuklu hırka, çengeli iğne, yaban arısı, süs eşyası, dikenli bir çeşit ot, balık ağını yırtan teneke vb., renkli ip, ağaç

sürgünlerinden akan su, sızıntı şeklinde akan su, sabana takılan taş, arpa vb. çıkan sürgün, düğme deliği, diken, lif, gülyağı yapılan kazan, parmak eklemleri, ek, parça, et sucuğu, dikenli ağaç, çocuk salıncağı gibi somut varlıklar anlamlandırılmıştır. Öte yandan sıkıntı, içkil, kuruntu, kaygı, rüşvet, arsızca isteyen, asalak yaşayan; açgözlü gibi insanı tasvir eden soyut özellikler için de kullanılan kelime; çok az, bağlayıcı iş, fırsat, sezgi, anlayış gibi soyut durumları karşılamıştır. Bununla birlikte DS'de bir çeşit oyun ile kardeş anlamlarında kavramların türetildiği kelimedenden oluşturulmuş fiiller şunlardır: dolaş-, karış-, ırza geç-, tokat at-, biriyle dövüştür-, sertleş-, katılaş-, sataş-, karış-, meraklan-.

Ayrıca çalışmada kök kelime-türetimlik kelime arasındaki anlam ilgilerine güvenilerek ve tarihî dönem ses değişimleri de dikkate alınarak bazı kelimelerde etimoloji denemeleri yapılmıştır. *ili*, *ilge-*, *iler-* *ilgeşük*, *ilmen*, *êlt-*, *ilen-* filleri bunlardan bazılarıdır. Öte yandan *il-* fiilinin Türkçede az bulunur bazı eklerle kelime türettiği de görülmüştür: *ilik+meç*, *il-iç*, *ilik+mek*, *ilik+ment*, *iliş-gik*, *il-meç*, *il-men*, *ilin-çak*. *il-* fiili bugün yazı dilinde kullanımdan düşmüş olan ancak *iliş-*, *ilgi*, *ilmek*, *ilik* gibi kelimelerde yaşayan bir köktür. Ayrıca kelimenin ET'den günümüze kadar çok farklı yapım ekleriyle kelime türettiği görülmektedir. Aşağıdaki tabloda gösterildiği gibi *il-*, *êlt-* ve *ilen-* fiilleriyle türetilen toplam 148 kelime/kavram tespit edilmiştir:

Kelime	ET	Orta Türkçe	TS	DS	Toplam
<i>il-</i>	33	11	43	33	120
<i>êlt-</i>	7	3	14	1	25
<i>ilen-</i>	1	-	2	-	3
Toplam	41	14	59	34	148

Türetim morfolojisine dayalı bu çalışma, ek merkezli türetim unsurları inceleme teamülü yerine kök > gövde > nesne~kavram gelişmesine dayandırılmış ve buna örnek olarak *il-* fiili incelenmiştir. Bu itibarla ek ve kelime etimolojisi çalışmalarının yanında Türkçenin tarihî döneminden günümüze, kökler ve bu köklerden elde edilen kavram haritalarının tespitine yönelik çalışmalara da yer verilmesi dile tanıklık etmesi bakımından son derece önemlidir.

Kaynaklar

- AKSAN, D. (1999). *Anlambilim*. Ankara: Engin Yayınevi.
- ARAT, R. R. (1994). *Kutadgu Bilig II Tercüme*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ARAT, R. R. (1997). *Kutadgu Bilig I Metin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ARGUNŞAH, M. (2010). Harezmi Dönemi Metinlerinde e/i Sorunu. *Dil Araştırmaları*, 6, 47-60.
- ATA, A. (1997). *Nasırü'd-din Bin Burhanü'd-din Rabguzi Kısasü'l-Enbiyâ (Peygamber Kıssaları) I Giriş- Metin- Tıpkıbasım*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ATA, A. (2004). *Türkçe İlk Kur'an Tercümesi (Ryland Nüshası)- Karahanlı Türkçesi (Giriş- Metin-Notlar- Dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ATALAY, B. (1988). *Divanü Lugat-it- Türk Tercümesi (I-IV)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- CAFEROĞLU, A. (2011). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- CLAUSON, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth-century Turkish*. Oxford: Clarendon Press.
- CORBETT, G. G. (2010). Canonical Derivational Morphology. *Word Structure*, 3, 141-155.
- ÇAĞBAYIR, Y. (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük I-V*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- DANKOFF, R. ve KELLY, J. (I (1982), II (1984), III (1985)). *Mahmūd al-Kāşgarī Compendium of The Turkic Dialects (Dīvānu Luyāt at-Turk)*, Harvard University.
- De JONG, N. H., SCHREUDER, R. and BAAYEN, R. H. (2000). The Morphological Family Size Effect and Morphology. *Language and Cognitive Processes*, 15, 329–365.
- DEMİR, İ. (2012). *Sarıgöl ve Yöresi Ağzları (İnceleme- Metinler- Sözlük)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DİLÇİN, C. (1991). *Süheyl ü Nevbahar İnceleme-Metinler-Sözlük*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- DOERFER, G. (1965). *Türkische Und Mongolische Elemente Im Neupersischen II*. Wiesbaden: by Franz Steiner Verlag GmbH.
- ECKMANN, J. (1995). *Nehcü'l-Ferâd'ı I-II*. (Yay. Semih Tezcan-Hamza Zülfikar). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ERCİLASUN, A. B. (1973). -maç/ -meç Eki Üzerine. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 21/1, 83-88.
- ERCİLASUN, A. B. ve AKKOYUNLU, Z. (2014). *Kâşgarlı Mahmud Dīvānu Lugāt'it-Türk*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ERDAL, M. (1991). *Old Turkic Word Formation: A Functional Approach to the Lexicon I-II*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- ERDAL, M. (2004). *A Grammar of Old Turkic*. Brill- Leiden- Boston: Library of Congress Cataloging-in-Publication Data.
- EREN, H. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- EROL ARSLAN, H. (2008). *Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişimleri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GABAIN, A. V. (2000). *Eski Türkçenin Grameri*. (çev. M. AKALIN), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GRØNBECH, K. (1992). *Kuman Lehçesi Sözlüğü*, (çev. K. AYTAÇ), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- GULCALI, Z. (2013). *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur'dan "Aç Bars" Hikâyesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GÜLENSOY, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- HACIEMİNOĞLU, N. (1992). *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- HAMILTON, J. R. (1998). *İyi ve Kötü Prens Öyküsü*. (çev. V. KÖKEN). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KAÇALIN, M. S. (2011). *Niyazi- Nevâyi'nin Sözleri ve Çağatayca Tanıklar- El-Lugatu'n-Nevaiyye ve'l-İstişhadatu'l-Cagata'iyye*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KARAAĞAÇ, Günay (2009). *Dil Tarih ve İnsan*. İstanbul: Kesit Yayınları.

- KAYA, C. (1994). *Uygurca Altun Yaruk Giriş, Metin ve Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KORKMAZ, Z. (2000). *Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- NİŞANYAN, S. (2004). *Sözlerin Soyağacı Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*. İstanbul: Adam Yayınları. <http://www.nisanyansozluk.com> (Erişim Tarihi: 26.12.2014).
- ÖZÇELİK, S. (2005). *Dede Korkut, Araştırmalar, Notlar /Dizin/ Metin*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- ÖZKAN, B. (2014). Türkiye Türkçesi Söz Varlığında Fiillerin Derlem Denetimi ve Derlem Tabanlı Sözlüğü. *Bilig*, 69, 171-204.
- ÖZÖNDER, S. B. (1998). *Üç İtigsizler Giriş-Metin-Tercüme-Notlar- İndeks XXX Levha*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÖZYETGİN, M. (2001). *Ebu Hayyan Kitābu'l-İdrāk li Lisā'i'l-Etrak- Fiil: Tarihi Karşılaştırmalı Bir Gramer ve Sözlük Denemesi*. Ankara: KÖKSAV Yayınları.
- PAÇACIOĞLU, B. (2006). *VIII- XVI. Yüzyıllar Arasında Türkçenin Sözcük Dağarcığı*. Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- RÄSÄNEN, M. (1969). *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen*. Helsinki.
- RÓNA-TAS, A. (1991). *An Introduction to Turkology*. Szeged: Studia Uralo-Altaiica 33.
- STAROSTİN, S., DYBO, A. ve MUDRAK, O. (2003). *Etymological Dictionary of The Altaic Languages I-III*. Brill- Leiden- Boston: Library of Congress Cataloging-in-Publication Data.
- ŞEN, S. (2014). *Eski Uygur Türkçesi Dersleri*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- TARAMA SÖZLÜĞÜ (2009). (haz. Ö. A. AKSOY, D. DİLÇİN). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TAVKUL, U. (2000). *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TEKİN, T. (1995). *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*. Ankara: Simurg Yayınları.
- TEKİN, T. (1997). *Türkoloji Eleştirileri*. Ankara: Simurg Yayınları.
- TEKİN, T. (2008). *Orhon Yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TEKİN, T. (2013). *Irk Bitig*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TEKİN, T., ÖLMEZ, M., CEYLAN, E., ÖLMEZ, Z. ve EKER, S. (1995). *Türkmence- Türkçe Sözlük*. Ankara: Simurg Yayınları.
- TOPARLI, R., VURAL, H. ve KARAAATLI, R. (2007). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TÜRKÇE SÖZLÜK (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TÜRKİYE'DE HALK AĞZINDAN DERLEME SÖZLÜĞÜ VII (1974). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- YILMAZ, E. (2007). Ana Türkçede Kapalı e Ünlüsü, *Turkology in Turkey Selected Papers*. (Ed. L. KÁROLY, N. DEMİR, E. YILMAZ) Szeged: Studia Uralo-Altaiica 44.
- YÜCEL, B. (1995). *Bâbü'r Dîvânı (Gramer-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.